

Gloviczki Zoltán

EGYHÁZI FELSŐOKTATÁS AZ EZREDFORDULÓ UTÁN

Christian Higher Education after the Millenium

Dr. Gloviczki Zoltán, rektor, Apor Vilmos Katolikus Főiskola, gloviczki.zoltan@avkf.hu

Míg a nemzetközi felsőoktatásban az egyházi fenntartás fogalma nem halmazalkotó, a keresztény, illetve katolikus egyetemek identitása és küldetése biztosan megragadható. Az egyházi egyetemek magyarországi státusza ilyen szempontból sajátos. A tanulmány rámutat, hogy ezek viszonylag pontosan, tehát organikus módon reprezentálják a hazai vallásosság szociológiai viszonyait, bizonyos területeken azonban jelentős általános hozzáadott értéket nyújtanak a felsőoktatásban.

KULCSSZAVAK:

keresztény felsőoktatás, katolikus felsőoktatás, vallásosság a felsőoktatásban

In the international discourse universities connected with different churches are scored as “private” institutions. Thus it is difficult to characterise them. We can detect only the “Christian” and “Catholic” universities, with their special and defined mission. In Hungary these kinds of institutions are recorded as “universities sustained by churches” with special legal and financial circumstances. They represent relatively precisely the social status of religious people, and add some interesting value to the whole system of higher education.

KEYWORDS:

Christian higher education, Catholic higher education, piety in higher education

Az egyházi felsőoktatás fogalma mind történeti, mind szinkrón megközelítésben nehezen határozható meg. Az európai hagyományban az egyetem valamely – önmagában is bizonytalan – középfok utáni harmadik képzési szintként jött létre. Az *universitas* fogalmán a középkori Európa a megszerezhető tudás egyetemességén túl kezdettől sajátos szervezetet is ért, amelyek alapítása előbb a pápa és a császár, majd többek, de e többek között sokáig főpapoknak a joga.¹ Az egyházi alapítás és fenntartás jelensége tehát akkor is meghatározza az egyetemi kultúra indulását, ha az *universitas* kezdettől autonóm tanító testületet képvisel jogokkal és önálló belső választási rendszerrel, amelynek célja a tudomány ápolása és terjesztése. Ráadásul e harmadik oktatási szint sokáig nehezen elválasztható (még a doktori fokozat odaítélésének kritériumában is) a még inkább egyházi beágyazottságú úgynevezett *studium generalé*k rendszerétől. A konkrét hitéleti képzés (papnevelés) ugyanakkor viszonylag korán elkülönül az egyetemek általános fejlődési útjától. Az ortodox világban kezdettől különválnak a teológiai képzéstől, nyugaton ugyanígy érintetlenek maradnak a szerzetesrendi szemináriumok, az 1563-as zsinat után pedig általános, hogy a katolikus papi szemináriumok és teológiai főiskolák az „egyetemektől” eltérő hálózatba szerveződnek. Kivétel ugyanakkor ez alól az egyértelmű irány alól az Amerikai Egyesült Államok felsőoktatásában ma is markáns szerepet játszó jezsuita egyetemek sora, amelyek ugyancsak a rendi szemináriumokból fejlődnek, de a 16. századtól visszatérnek a teljes kari szerkezetben működő és fokozatokat adó egyetemek közé. A korai, pápai és császári alapítású, alapvetően katolikus irányultságú egyetemek mellett (amely általános megállapítás alól az anglikán egyház kialakulása és korai története folytán éppen Oxford és Cambridge a legjelentősebb kivétel) a 17. századra a kezdetben szintén kisebb, döntően teológiai akadémiaiakként működő protestáns intézmények is megerősödnek, s a felvilágosodás korára jelentős egyetemekké válnak (ezen a fejlődési úton megy át a jelentősebbek közül például Jena vagy Innsbruck egyeteme). Ez utóbbiak a régebben működő intézmények csökkenő katolikus irányultságával szemben – érthetően – még erősebb protestáns, tehát vallási-egyházi alapokon állnak. Egyes értelmezések szerint² Wycliffe, Luther és Husz esetében is maga az egyetemi közeg inspirálta a protestáns eszméket. Kétségtelen, hogy Oxford, Cambridge, Wittenberg, Edinburgh vagy éppen Princeton és a Yale neve elválaszthatatlan a protestantizmus történetétől. Fontos ugyanakkor megállapítanunk, hogy az európai és észak-amerikai, protestáns alapítású vagy kötődésű nagy egyetemek, a már említetteken kívül például Leyden, Marburg, Glasgow vagy a Harvard (kongregacionalista), Columbia (anglikán), Brown (baptista), Rutgers (református) esetében mára legfeljebb a megjelenő teológiai képzések területén derül ki bármilyen vallási-egyházi irányultság, ugyanúgy, mint a középkorban értelemszerűen katolikus alapítású intézmények körében. Érdekes vonás azonban, hogy a teológiai képzések sok helyen őrzik ezeket a hagyományokat.

¹ A történeti áttekintés alapjául szolgál Mikonya György: *Az európai egyetemek története 1230–1700*. Budapest, ELTE Eötvös, 2014. 42–43. skk.

² Perry L. Glanzer: Protestant Higher Education Around the Globe: The Worldwide Spread and Contemporary State of Protestant Higher Education. In William Jeynes – David Robinson (szerk.): *International Handbook of Protestant Education*. Dordrecht, Springer, 2012. 599–613.

Az egyetemek tényleges felügyelete a 18. század végére kerül az egyházaktól döntően az állam kezébe. Ez a fejlődési lépcső is diffúz ugyanakkor, míg korábban a felügyeletet gyakorló kancellár püspök vagy más egyházi képviselő volt, ez ekkortól válik igazán formális szereppé, vagy kerül át világi (uralkodói) környezetbe.

Magyarországon e történeti folyamat szinte ellentétes irányú.³ Miután Nagy Lajos király megalapította a mai Pécsi Tudományegyetem őseit, s az nem válhatott hosszú távon működőképessé, majd Bethlen Gábor egyetemalapító tervei sem váltak valóra, általában is a reformáció kora szülte meg a máig fejlődő hazai felsőoktatást. Egyfelől a Pázmány Péter által 1635-ben alapított tudományegyetemet, másfelől azokat az ősi református kollégiumokat (Pápa, Sárospatak, Debrecen, Gyulafehérvár, Nagyvárad), amelyek nem csupán hitéleti képzéseket nyújtó, területenként kiépülő akadémiai rendszere lett a későbbi egyetemi oktatás másik fontos bázisa. A felekezeti széttagoltság ugyan hátráltatta az átfogó tudományos képzési rendszer kialakítását, mégis a katolikusok és protestánsok hasonló érdeke, hogy minél jobban képzett vitaképes teológusokat, filozófusokat, jogászokat és később természettudósokat neveljenek, elősegítette a felsőfokú iskolarendszer kialakítását. Hogy ez teljes és modern formájában egészen a 18–19. századig nem történt meg, az részben továbbra is a felekezeti széttagoltságnak köszönhető,⁴ ahogy az állam ezzel párhuzamos térhódításának is. Tény, hogy hazánkban a modern egyetemi oktatás kialakulása kezdettől állami dominanciával működik, s a hitéleti képzés mellett a jószerivel a tanítóképzésre korlátozott egyházi fennhatóság⁵ éppen a 20. század végén, a rendszerváltozáskor teremtette meg a lehetőségét a felsőoktatás szélesebb spektrumában az egyházak markánsabb szerepvállalásának, részben a hittudományi akadémiák, főiskolák egyetemenként való elismerésével, részben egyházi fenntartású tudományegyetemek megalapításának lehetőségével.

Nemzetközi szinten is elmondható azonban: hiába válik a mai egyetemképzetünk alapjává a 19. századtól a Humboldt-testvérek paradigmája, amely az intézmény középpontjába az oktatás és kutatás egységét, az oktatók és hallgatók teljes szellemi szabadságát helyezi, hiába az Egyesült Államok 20. századot meghatározó egyetemképe, amely szerint annak fő funkciója a társadalmi-gazdasági gyakorlatban hasznos eredményekre törekvő kutatás és az arra épülő, azt szolgáló oktatás,⁶ nem tűnt el a hitéleti képzéseken túli egyházi felsőoktatás jelensége. Egyértelműen vallási-egyházi kötődésű egyetemek léteznek a világ minden táján, nem csupán működésüket teszik lehetővé az egyes államok jogszabályai, hanem mindenütt részesei a felsőoktatást szabályozó-ellenőrző köztes testületeknek (mint például a Magyar Rektori Konferencia, a Magyar Akkreditációs Bizottság), és az 1988-as, a modern egyetemek identitását kifejező *Magna Charta Universitatum* aláírói közt is

³ Kardos József – Kelemen Elemér – Szögi László: *A magyar felsőoktatás évszázadai*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 2000.

⁴ Zsengellér József: A Károli Gáspár Református Egyetem megalapításának 25. évfordulója margójára. *Reformátusok Lapja*, 62. (2018), 37. 3.

⁵ Kiegészülve három sajátos státuszú református, illetve katolikus jogakadémiával a 20. század közepéig.

⁶ Hrubos Ildikó: *A bolognai tornyok üzenete. Tanulmányok az európai felsőoktatási reformról és a nemzetközi trendekről*. Budapest, Gondolat, 2021. 21.

szerepelnek. Igaz ugyanakkor az is, hogy mára az alapító személyétől a finanszírozóig, a hitéleti képzéstől az oktatás tartalmának egyházi meghatározottságán keresztül a teljes akadémiai szekularizmusig terjedő felsőoktatási paletta mellett magának az „egyháznak” a fogalma sem szorítható feltétlenül keretek közé. Nem véletlen, hogy a nemzetközi terminológia és adminisztráció (OECD, EU) a hazai jogrendszerben és gyakorlatban egyháznak minősített felsőoktatási intézményeket az „állami”-val szemben „magánintézmények”-ként definiálja. Ha ehhez a nézőponthoz csatlakozunk, akkor a(z) – bármilyen szempontból – egyházi felsőoktatásról csak a magánintézmények teljes körével együtt tehetünk megállapításokat, és éppen ezért keveset, s igen nagy általánosságban. Megállapítható,⁷ hogy ahol az állami fenntartás dominál, ott a magánszektor jellemzően speciális igényeket elégít ki, többnyire az elitképzés területén. Ahol a nagyobb expanzió a magánszektorban játszódott le (például Dél-Amerika több országa), ott éppen ez utóbbi küzd a minőségi paradigmaváltással. Az általánosítás mértékének jellemzője ugyanakkor, hogy Magyarországra egyik megállapítás sem érvényes.

Lehet-e bármilyen módon szűkíteni vizsgálati körünket kifejezetten egyházi kötődésű felsőoktatási intézményekre? A távol-keleti vallások egyes helyi egyetemekre gyakorolt hatása nagy vonalakban, vagy definíciószerűen éppúgy megfoghatatlan, mint például egyes zsidó közösségek által fenntartott, de vallási identitás szempontjából a legkülönfélébb egyetemek hovatartozása. Az egyházi-vallási típusú identitás elsősorban a keresztény felekezetek esetében jelentkezik markáns identitás- és csoportképző elemként. A nemzetközi diskurzusban az egyházi, egyházas felsőoktatással kapcsolatban *christian higher education* és a *catholic higher education* releváns terminusok. Előbbi a teljes keresztény közösségre, de markánsabban a protestáns felekezetekre érvényes, meghatározó véleményformálói elsősorban az észak-amerikai baptista egyetemek. Utóbbi, a Katolikus Egyház szerveződése miatt is valamivel egyértelműbben a Szentszék által meghatározott és az egységes szerkezetű, központosított irányt jelenti, bár árnyaltan a fenntartó szerzetesrendek küldetésétől, helyi, történelmi és más sajátosságoktól. A keresztény felekezeteknek Magyarországon is kitüntetett szerepük van a felsőoktatásban, hiszen az egyes egyházak alapvetően belső hitéleti képzésén túl, vállalt egyházi küldetésű és elköteleződésű, mégis világi képzést legnagyobb mértékben a Károli Gáspár Református Egyetem és a Pázmány Péter Katolikus Egyetem nyújt. Nem meglepő tehát, hogy az „egyházi” felsőoktatás kortárs nemzetközi helyéről és feladatairól elsősorban keresztény kontextusban léteznek és tehetők megállapítások.

A katolikus felsőoktatás önrétegzése önmagában is fontos kiindulópontja egy ilyen bepillantásnak. A II. János Pál pápa által kiadott *Ex corde Ecclesiae* kezdetű enciklika⁸ 1990-ben apostoli rendelkezésként határozta meg a Katolikus Egyház felsőoktatás-képét. A hitéleti képzéseket folytató intézmények mibenlétének, hivatásának meghatározása után⁹

⁷ Hrubos (2021): i. m. 31.

⁸ II. János Pál: *Ex corde Ecclesiae*. Apostoli konstitúció a katolikus egyetemekről. 1990. augusztus 15. Hivatalos közzététel: *Acta Apostolicae Sedis*, 82. (1990), 1475–1509.

⁹ II. János Pál: *Sapientia Christiana*. Apostoli rendelkezés az egyházi egyetemekről és fakultásokról. 1979. április 15. Hivatalos közzététel: *Acta Apostolicae Sedis*, 71. (1979), 469–521.

egyfajta katolikus Magna Chartát állít össze a világi képzést folytató felsőoktatási intézmények számára. Céljuk az alkotás, az emberiség javáért terjesztett tudás feltárása. Az iránymutatás középpontjában a humánium áll: a tudomány és a technika eredményeit ezek az intézmények a teljes emberi személy perspektívájából kell, hogy felmérjék. Alapvető hivatásuk az egyetemi polgárság valódi közösséggé szervezése, és kifelé is a társadalom nagyobb közösségének mindenkori szem előtt tartása és segítése. Az igazság keresése és továbbadása melletti elköteleződés, a szervezeti és tudományos autonómia kimondása nem kerül ellentétbe a katolicizmushoz való hűség és a keresztény szemlélet sugalmazásának igényével. Utóbbi ugyanis világosan nem az előbbi helyett vagy annak rovására kell, hogy érvényesüljön. II. János Pál pápa Szent Ágoston gondolatából indul ki: a feladat az igazság keresése, miközben a keresztény gondolkodók számára az igazság forrása már ismert. A katolikus egyetemek számára a kutatás mellett inkább többletfeladat, hogy a plurális világban markánsan megjelenítsék értékeiket, és párbeszédet folytassanak más értékek képviselőivel, hogy az egyetemes tudás gyarapodó értékeire katolikus reflexiókat is megfogalmazzanak, hogy állandó dialógust keressenek és kezdeményezzenek a hit és a tudomány között, valamint különös súllyal ügyeljenek bármilyen tudományos kutatás és eredmény etikai vonatkozásaira és teológiai távlataira. A tudományos hitelesség iránti elkötelezettség egyébként a teológiára is érvényes. Dulles bíboros II. János Pál enciklikájának megjelenése után fejtette ki: a teológusoknak sem az a dolguk, hogy újra meg újra megismételjék, ami a Bibliában áll, vagy amit egyházuk tanít, hanem megfelelő módszertannal, tudományos kompetenciával kell, hogy kutassanak, egyebek között sajátos forrásaikat szembesítsék éppen a modern világ kérdéseivel, problémáival. Az Egyház a teológusoknak sem határozza meg előre, milyen eredményre jussanak, sem azt, hogyan. Más kérdés, hogy mely teológus mely eredményét veszi aztán át az adott egyház a hitélet építésébe. E nélkül a szabadság nélkül lényegében az egyházak számára is fölösleges lenne a teológia.¹⁰

A magukat nevükben, hivatásukban katolikusnak valló egyetemeket, főiskolákat nem csupán e küldetés vállalása kötheti össze, hanem a katolikus egyházi fenntartás jogi-gazdasági egyértelműsége is. A katolikus világban az utóbbi a határozottabb halmazalkotó: nem találunk konkrét egyházi kötődés nélkül magát katolikusnak valló intézményt, bár a katolikus fenntartású egyetemek között igen széles skálán mozog ennek az identitásnak a megélése, hangsúlyozása. Míg a magas presztízsű Leuven-i Katolikus Egyetem történetileg és szervezetileg is elkülönülő flamand és vallon ága (Katholieke Universiteit Leuven/ Université Catholique de Louvain) nevében is hirdeti kötődését, utóbbi külső-belső kommunikációja egyáltalán nem utal a katolicizmus befolyására vagy akár csak markáns jelenlétére, küldetésnyilatkozata lényegében egy mentegetőző mellékmondat erejéig értelmezi

¹⁰ Dulles idézi, illetve a gondolatot kifejti James L. Heft: *The Future of Catholic Higher Education. The Open Circle*. Oxford, 2021. 123–124; Érdekes, hogy a katolikus akadémiai identitáskeresésben, elsősorban az angolszász szakirodalom egyre többször hivatkozik egy Petrus Damianusnak tulajdonított középkori axiómára, amely szerint a „tudomány nem a teológia szolgálólánya, csak ha szabad” (*non ancilla, nisi libera*), latin szöveg azonban a jól ismert, ennek ellentétét állító formában létezik (*philosophia est ancilla theologiae*), a szabadsággal kapcsolatos kitétel mintegy hoaxként bukkan fel az ezredfordulón.

formai hovatartozását,¹¹ míg több, nevében katolikus identitását nem, vagy csak közvetve hirdető vezető egyetem (például Georgetown University, Fordham University, University of Notre Dame) egyértelműen képviseli és kifejezi azt. A nemzetközi katolikus felsőoktatás a fentiek alapján mindazonáltal – a katolikus fenntartású köznevelési rendszerhez hasonlóan, de az egyházi-vallási kötődésű felsőoktatáson belül egyedülállóan – jól körvonalazható halmazt alkot.

Rendszere sokban épül a jelenleg a világban katolikus köznevelésben tanuló mintegy 62 millió tanulóra, ám mennyiségi, földrajzi megoszlása egyáltalán nem tükrözi a köznevelés párhuzamos mozgását.¹² Utóbbinak Afrikában a legnagyobb az ágazati részesedése, egyúttal a katolikus közoktatás 55,3%-át jelenti ez a földrajzi környezet. Más megközelítésben a legszegényebb országokban van legnagyobb arányban jelen, 29,7%-a az alacsony bevételű, 40,9%-a az alsó-közép bevételű országokban. A katolikus felsőoktatás ugyanakkor továbbra is döntően a felső-közép és legmagasabb jövedelműeké. A jelenség trendként értelmezhető, hiszen nem csupán történeti hagyományról van szó: az 1970-es évek óta katolikus fenntartásban az óvodák és a felsőoktatási intézmények száma nőtt a legdinamikusabban, a katolikus felsőoktatásban részt vevők száma 1975 óta megnégyesződött. Az intézményrendszer nemzetközi szervezete, az 1924-ben alakult *Fédération Internationale des Universités Catholiques* jelenleg 226 tagot számlál,¹³ minőségi, szakmai, földrajzi és egyéb jellemzőiben a világi intézmények mintázatához hasonló összeállításban. A katolikus fenntartású egyetemek jelen vannak az – egymástól több pontot zavarbaejtően eltérő, s módszertanilag sokat vitatott – legelismertebb nemzetközi minőségi rangsorokban, Európából (elsősorban Leuven és a hollandiai Nijmegen) és az Egyesült Államokból is (Boston University, Notre-Dame, Georgetown) rendre bekerülnek a legjobb száz-as-kétszáz-as listákba.

A protestáns kötődésű felsőoktatás jóval tagoltabb, részben a kisebb felekezetek sokasága, részben az egyes egyházak nem központosított szervezete miatt. A katolikus egyházéhoz hasonló központi küldetésnyilatkozat, fejlesztési irány nyilvánvalóan nem létezhet ebben a körben, az identitás megvallása, hangsúlyozása és annak alapján közös küldetési irányok konszenzusos megállapítása azonban igen.¹⁴ A protestáns fenntartású, lelkesítő, szellemiségű felsőoktatási intézmények szerveződésének egyik szála a Billy Graham és John Scott által szervezett 1974-es úgynevezett Lausanne-i gyűlés volt, amelynek résztvevői, majd szellemiségének követői később, 1989-ben a Manilai Manifesztumukban, majd 2010-ben Fokvárosban kiadott dokumentumukban aktualizálták küldetésük lényegét, amely itt döntően a keresztény hit képviselője saját kulturális, tudományos közegükben. Felsőoktatás-szakmai megközelítésű azonban az 1975-től működő IAPCHE (*International Association for the Promotion of Christian Higher Education*) szervezet, amely 1989-től az *International*

¹¹ Lásd: <https://uclouvain.be/en/discover/missions-vision-valeurs.html>

¹² Quentin Wodon: *Global Catholic Education Report 2021: Education Pluralism, Learning Poverty, and the Right to Education*. Washington D.C., 2021.

¹³ Fédération Internationale des Universités Catholiques: www.fiuc.org/rubrique6_en.html

¹⁴ A kérdés alapvető összefoglalása David S. Dockery – Christian W. Morgan (szerk.): *Christian Higher Education. Faith, Teaching and Learning in the Evangelical Tradition*. Wheaton, Illinois, Crossway, 2018.

Network for Christian Higher Education (INCHE) nevet viseli, és amelynek fejlesztésében, s jelen aktivitásában a magyar Károli Gáspár Református Egyetemnek meghatározó szerep jutott. A szervezet 49 tagintézménye a II. János Pál által megfogalmazott iránymutatásnál kevésbé mély teológiai igényű, ám főbb vonalaiban azzal párhuzamos küldetést fogalmaz meg, egyúttal igen komoly hálózatossításon és közösségteremtésen dolgozva, élő kapcsolatokkal és közösségtudattal.¹⁵

A keresztény kötődésű és hovatartozásukat markánsan képviselő felsőoktatási intézmények helye és jövője a nemzetközi felsőoktatási térben ugyanakkor lényegesen összetettebb szociológiai és kulturális kérdés, mint belső világuk és közösségük formálódása. A keresztény kutatók a számunkra reprezentatív mintaként szolgáló Egyesült Államokban rendre megállapítják az egyházi fenntartású vagy hitvalló (evangélikus, református, katolikus, baptista, metodista) egyetemek folyamatos szekularizálódását,¹⁶ de legalábbis azt, hogy egyre szélesebbre nyílik az olló a többség és a misszióját mélyen megélt intézményi kör között. Ennek nem feltétlenül az előbbiek állhatatlansága az oka, az 1960-as évektől egyre jellemzőbb finanszírozási nehézségek éppúgy állhatnak e folyamat mögött, mint ahogy a különböző társadalmi kérdésekben a véleményformálás tilalma (például szexuális kisebbségekkel kapcsolatban). A finanszírozás és az állami „normáktól” való eltérés nem is független egymástól: az Egyesült Államokban az 1964-es emberi jogi törvény megjelenése óta kialakult *status quo*, hogy az egyházi intézmények hitvallásukhoz hű, de a mindenkori *politically correct* megközelítéstől eltérő viselkedését az állami támogatások csökkentésével, jelenlegi tervek szerint akár teljes megszüntetésével szankcionálják. Másfelől a hithűnek imponáló intézményi körről is megállapítható, hogy sokszor nem az általuk képviselt egyház élő értékeihez, hanem valamiféle, általában konzervatív kulturális minta iránt lojálisak, s a valódi, élő hittel rendelkező fiatalok iránt néha kevésbé toleránsak, mint az állami egyetemek. A folyamat kevésbé drámai aspektusában is megragadható: a Katolikus Egyetemek Szövetsége és a Boston College 2013-as felméréséből, amelyet a katolikus egyetemek vezetői közt végeztek, kitűnt, hogy a katolikus identitás ugyan sehol nem kérdőjeleződik meg, ám például az akadémiai szabadság fogalma minden kérdésre adott válaszbán fontosabb szempont volt annál.¹⁷

Érdekes, hogy az identitás – és ezzel az egyházi felsőoktatás értelmezhetősége – megőrzésének lehetőségét a témával foglalkozó kutatók mindezzel együtt egybehangzóan a határozott és hiteles missziós karakter felvállalásában látják.¹⁸

Hazánkban az egyházi felsőoktatás fogalma jogilag és szervezetileg – ennek megfelelően fogalmilag is – létező jelenség. A 2011. évi CCIV. törvény a nemzeti felsőoktatásról 4. § (1), illetve (1a) bekezdésének meghatározása szerint egyházi felsőoktatási intézmény

¹⁵ INCHE: <https://inche.one/what-is-inche>

¹⁶ Denise Daniels – Caleb Henry – Bradley J. Murg: *The Future of Christian Higher Education: A Political Economy Analysis*. *Journal of Markets & Morality*, 22. (2019), 2. 318.

¹⁷ James L. Heft: *Leadership in Catholic Higher Education*. In Robert R. Newton (szerk.): *American Catholic Higher Education in the 21st Century: Critical Challenges*. Boston, 2015. 92–93.

¹⁸ A kérdéskör legújabb összefoglalása: Heft (2021): i. m.

Magyarországon az egyházi jogi személy által fenntartott képzőhely. Elemző megközelítés esetén azonban nyilvánvaló, hogy a jogszabályi környezet által egyházként el nem ismert Magyarországi Evangéliumi Testvérközösség által fenntartott (tehát nem egyházi felsőoktatási intézményként szereplő) Wesley János Lelkészképző Főiskolától a Zsigmond Király Főiskolából/Egyetemből lényegében változatlan stratégiával Milton Friedman Egyetemé alakuló, és az Egységes Magyarországi Izraelita Hitközség fenntartásába kerülő (tehát jogilag egyházi fenntartásúvá váló) intézményig, egy egyházi egyetem által frissen adoptált, korábban állami főiskolai kartól az évszázadok óta egyházi küldetésüknek élő hittudományi egyetemekig, főiskoláig a hazai fogalom keretei is inkább konszenzuson, mint rendszerszinten megragadható belső homogenitáson alapulnak.

A törvény XXVI. fejezetének 56. alfejezete fejt ki az egyházi fenntartású felsőoktatási intézményekre vonatkozó különös szabályokat. Ezek hazánkban a hitéleti képzések kizárólagos szervezői, jogosultak ugyanakkor nem hitéleti típusú képzéseket is folytatni. A világnézeti semlegesség hazai értelmezése szerint¹⁹ állami intézmény nem adhat otthont teológiai oktatásnak, állami felsőoktatásban nincs lehetőség adott vallási tanítással való azonosulásra. Működésük alapvetően az állami és egyéb fenntartású intézményekre vonatkozó jogszabályi előírásokkal azonos elvek mentén lehetséges, a hitéleti képzésben – egyéb törvényes keretek között – mind a foglalkoztatásban, mind a tartalmi szabályozásban, mind a felvételben nagyobb szabadságot kap a terület. A Magyar Köztársaság és az Apostoli Szentszék között létrejött megállapodás alapján a Magyar Katolikus Egyház, továbbá a Kormánnyal a felsőoktatási feladatok ellátására megállapodást kötő egyházi felsőoktatási intézmény, kollégium és diákotthon a magyar állami (rész)ösztöndíjjal támogatott képzésben részt vevő hallgatói arányában jogosult az állami szektorhoz hasonló támogatásra, továbbá eseti és egyedi támogatásokra.²⁰ Mint a jogszabály utalásából is kitűnik, az egyházakkal kötött állami megállapodások között sajátos helyet foglal el az Apostoli Szentszékkel 1990 után kötött és jelenleg is hatályban lévő három megállapodás, amelyek az intézményi szabályozásról nem szólnak, azonban meghatározzák – egyebek mellett – azok lelkiismereti és vallásszabadsághoz, valamint a finanszírozáshoz kapcsolódó feltételrendszerét.²¹ Ezek közül az 1997-ben, a finanszírozásról kötött megállapodás lett a stratégiai és tényleges alapja az öt további egyház (Magyarországi Evangélikus Egyház, Magyarországi Református Egyház, Magyarországi Baptista Egyház, Budai Szerb Ortodox Egyházmegye, Magyarországi Zsidó Hitközségek Szövetsége) és a Magyar Állam közt 1998-ban kötött, a finanszírozáson túl elvi kérdéseket is rögzítő megállapodásoknak.

A fenntartáshoz, vagyis az egyházi felsőoktatás érvényben lévő fogalmi keretéhez kapcsolódó egyházi jogállás megállapítása a 2012. évi XXXVI. törvény hatálybalépése óta – az európai uniós, valamint sajátosan a kelet-közép-európai gyakorlattal is

¹⁹ Schanda Balázs: *Állami egyházjog. Vallásszabadság és vallási közösségek a mai magyar jogban*. Budapest, Pázmány Press, 2012. 104.

²⁰ 2011. évi CCIV. törvény 92. § (1) bek.

²¹ Schanda (2012): i. m. 12.

harmóniában²² – országgyűlési hatáskör, amely az 1990-es egyházi regisztráción alapul, és egyedi eljárásban működik. Az így számon tartott 14 egyházon túl 2012. március 1-jétől 13 vallás összesen 18 közössége vált egyházi jogállásúvá.

Magyarországon jelenleg 23 egyházi fenntartású felsőoktatási intézményben 23 467 hallgató áll jogviszonyban.²³ Közülük a két nagy tudományegyetemen, a Károli Gáspár Református Egyetemen és a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen 15 779-en tanulnak. Az összes hallgató közül mintegy 3500-an tisztán hitéleti képzésben vesznek részt. A két legnagyobb egyetem mellett működő, jellemzően igen kis létszámú intézményeknek köszönhetően, hazai felsőoktatási intézmények mintegy 40%-a egyházi fenntartású, addig ezek az összes hallgatói létszám mintegy 6%-ának adnak otthont. A kis létszámú intézmények döntően a pap-, lelkész- és rabbiképzést, az egyházak belső utánpótlását szolgáló önálló főiskolák, egyetemek. Ezek sokszor az adott egyház belső szabályozása szerint is megkülönböztethetők a nem hitéleti képzéseket nyújtó főiskoláktól, tudományegyetemektől.²⁴ Ugyanígy, a képzés tartalma és célja szerint (hitélet) az állami jogi szabályozásban is szűkebb önálló csoportot képeznek, ám állami felsőoktatási elismerésük teljes körű. Többek ezek közül nem hitéleti képzéseket is jegyeznek, amelyek azonban legtöbbször a hitélethez szorosan kapcsolódó elemek, így különösen más pedagógusképző intézményekkel közösen indított osztatlan kétszakos tanárképzésen belüli hittanár szakok. A hitélethez közvetlenül nem kapcsolódó szakok a két tudományegyetemen kívül jelentős arányban a Gál Ferenc Egyetemen és a 2021. augusztus 1-jétől egyházi fenntartásba került Eszterházy Károly Egyetemen (mindkettő katolikus, alkalmazott tudományok egyeteme), a Milton Friedman Egyetemen, a Debreceni Református Hittudományi Egyetemen és az Apor Vilmos Katolikus Főiskolán működnek.

A teljes hallgatói populációban megjelenő egyházi fenntartású arány háttérben a következő társadalmi összefüggések vehetők figyelembe.²⁵ Az ezredforduló után a Magyarországon élő 15–30 éves fiatalok mintegy 47%-a tartja magát valamilyen módon vallásosnak. Egyházi kötődésű – folyamatos csökkenéssel – ugyanakkor csak mintegy 10–6%. A vallásgyakorlási szokásokról meglévő tudásunk harmonizál ezzel a tétellel. Ugyanígy csökken és hasonló az arány a magukat ateistának valló fiatalok köre is (8–4%), a két, az átlagosnál nagyobb tudatosságot feltételező szélsőérték azonban nem egymás ellen hat, hanem a kérdéssel való komolyabb szembesülés egyre nagyobb hiányát tükrözi. Ezzel együtt az egyházi felsőoktatásban tanulók aránya teljes összhangban van ezzel a vállalt tudatossággal, még

²² Schanda (2012): i. m. 86. skk.

²³ A statisztikai adatok forrása az Oktatási Hivatal által működtetett Felsőoktatási Információs Rendszer (FIR); a hiteles adatok az egyes évek októberi statisztikai adatközlésén alapulnak, s az előző statisztikai év adataira vonatkoznak, így jelenleg a 2019-es adatok tekinthetők validnak.

²⁴ Egységes szabályozás a kérdésben több más esethez hasonlóan a Katolikus Egyházban létezik. Erdő Péter (szerk.): *Az egyházi törvénykönyv*. Budapest, Szent István Társulat, 1997 (eredeti: Ioannis Pauli II.: *Codex Iuris Canonici. Acta Apostolicae Sedis*, 75. (1983), II. [CIC] 809. k262).

²⁵ Az alapvető statisztikai adatokon túlmenő kutatások és elemzések a legújabb reprezentatív ifjúságkutatásból még nem publikusak, az ezredforduló utáni helyzetről azonban pontos képet ad Bauer Béla et al.: *Ezek a mai magyar fiatalok! Magyar Ifjúság Kutatás 2016 első eredményei*. Budapest, 2016, illetve mélyebb elemzésekkel Rosta Gergely: Ifjúság és vallás. In Szabó Andrea – Bauer Béla – Laki László: *Ifjúság 2000. Tanulmányok I.* Budapest, 2002. 209–227.

akkor is, ha az egyházas vallásosságot magukénak mondók és az egyházi felsőoktatásban hallgatók köre nyilvánvalóan nem fedi egymást. Mégis jelentős korreláció, hogy az egyházuk tanítását követő, vallásosan nevelő szülők is legnagyobb százalékban felsőfokú végzettségűek, illetve fordítva, a felsőfokú végzettséggel rendelkező szülők között felülreprezentáltak a biztos vallási értékrenddel rendelkezők.²⁶

1. táblázat • Hallgatók száma képzési szintek és fenntartók szerint, (2018/19 ősz, összes munkarend) (Forrás: a szerző szerkesztése)

Fenntartó-típus	Felsőoktatási szak-képzés	Alapképzés (BA/BSc)	Mester-képzés (MA/MSc)	Osztatlan képzés	Szakirányú tovább-képzés	Doktori képzés (PhD/DLA)	Összesen
állami	9 810	145 840	30 982	36 932	13 220	7 056	243 840
egyházi	770	12 238	1 972	5 980	2 095	412	23 467
magán	602	10 721	1 089	10	1 635	97	14 154
Összesen	11 182	168 799	34 043	42 922	16 950	7 565	281 461

A vizsgált időszakban a nappali tagozaton hallgatók száma is mindenhol nő, ezen belül arányosan az egyházi fenntartású intézményekben is. Jellemző ugyanakkor, hogy a külföldi hallgatók száma az állami fenntartásban négyszeresére, a magán fenntartásban hatszorosára nő, míg az egyházi fenntartás esetén csak enyhe emelkedést mutat. Kirívó adat a végzettek számának alakulása. Míg az összesített országos adatsorban és más fenntartóknál enyhén növekszik ezek száma, az egyházi fenntartású intézményekben az ezredforduló óta, folyamatos növekedés mellett megduplázódik e szám. A hallgatói létszám emelkedése ellenére az oktatók száma országosan stagnál, állami fenntartás esetén enyhén csökken, az egyházi fenntartásban ugyanakkor enyhén nő – ahogy a PhD- és DLA-fokozatot szerzők is magasabb arányban jelennek meg az egyházi fenntartású oktatói karokban.

A felsőoktatási intézmények száma, szervezeti egységeik, felépítésük belső mozgásai roppant összetett háttérrel rendelkeznek. Látható azonban, hogy ezekből az egyházi felsőoktatásban tanulók arányának 2001 és 2019 között a teljes felsőoktatásban részt vevő populációban 6,3%-ról 9,62%-ra emelkedő aránya nem magyarázható. Egyéb felmérések és elemzések híján egyelőre egyetlen háttértényezővel hozható összefüggésbe az emelkedés, ez pedig az egyházi fenntartású köznevelésben részt vevő tanulók számának komoly növekedése. A szakképzés folyamatos, majd drámai mértékű modernizálása miatt az érettségít adó szakképzési formák változása a vonatkozó statisztikai adatokban pillanatnyilag okoz némi zavart, de ha csupán a gimnáziumokat és a gimnáziumokban tanulók számát tekintjük, elegendő támpontot kapunk hipotézisünk erősítéseként. A vizsgált időszakban ugyanis az egyházi fenntartású gimnáziumok aránya az összes hasonló intézményhez képest 15,3%-ról 27,9%-ra emelkedett, a tanulók száma pedig 29 969-ről 52 440-re.²⁷

²⁶ Pusztai Gabriella: *A vallásosság nevelésszociológiája. Kutatások a vallásos nevelésről és egyházi oktatásról.* Budapest, Gondolat, 2020. 18–19, 22.

²⁷ Emberi Erőforrások Minisztériuma Köznevelésért Felelős Államtitkársága: *Köznevelési statisztikai évkönyv 2018/2019.* Budapest, (2020).

2. táblázat • Összehasonlító adatok az intézmény fenntartója szerint (Forrás: a szerző szerkesztése)

Tanév	Összesen	Állami				Egyházi				Magán, illetve alapítványi			
		Alkalmazott tudományok	Egyetem	Főiskola	Összesen	Alkalmazott tudományok	Egyetem	Főiskola	Összesen	Alkalmazott tudományok	Egyetem	Főiskola	Összesen
Intézmények száma													
2001/2002	65		18	12	30		5	21	26		0	9	9
2002/2003	66		18	12	30		5	21	26		1	9	10
2003/2004	68		18	13	31		5	21	26		1	10	11
2004/2005	69		18	13	31		5	21	26		1	11	12
2005/2006	71		18	13	31		5	21	26		2	12	14
2006/2007	71		18	13	31		5	21	26		2	12	14
2007/2008	71		18	13	31		5	21	26		2	12	14
2008/2009	70		18	12	30		5	20	25		2	13	15
2009/2010	69		18	11	29		5	20	25		2	13	15
2010/2011	69		19	10	29		5	21	26		2	12	14
2011/2012	68		19	10	29		5	20	25		2	12	14
2012/2013	66		19	9	28		5	20	25		2	11	13
2013/2014	66		19	9	28		5	20	25		2	11	13
2014/2015	67		20	10	30		5	20	25		2	10	12
2015/2016	66		20	10	30		5	17	22		2	12	14
2016/2017	65	5	21	3	29		5	17	22	2	2	10	14
2017/2018	64	5	22	1	28		5	17	22	2	2	10	14
2018/2019	64	5	22	1	28	1	5	17	23	3	2	8	13
Hallgatók száma összesen													
2001/2002	349 301		215 599	84 761	300 360		11 051	7 871	18 922		0	30 019	30 019
2002/2003	381 560		235 011	92 445	327 456		11 256	8 565	19 821		62	34 221	34 283
2003/2004	409 075		234 965	116 189	351 154		12 304	9 322	21 626		119	36 176	36 295
2004/2005	421 520		242 883	121 078	363 961		12 616	10 050	22 666		136	34 757	34 893
2005/2006	424 161		247 203	119 594	366 797		13 370	10 708	24 078		358	32 928	33 286
2006/2007	416 348		257 052	102 706	359 758		13 560	10 843	24 403		414	31 773	32 187
2007/2008	397 704		247 397	96 344	343 741		13 373	10 183	23 556		428	29 979	30 407
2008/2009	381 033		245 664	83 271	328 935		14 437	8 088	22 525		470	29 103	29 573
2009/2010	370 331		245 754	75 165	320 919		13 889	7 645	21 534		549	27 329	27 878
2010/2011	361 347		255 255	59 108	314 363		13 145	7 406	20 551		582	25 851	26 433
2011/2012	359 824		255 123	57 864	312 987		13 856	6 959	20 815		387	25 635	26 022
2012/2013	338 467		244 607	50 516	295 123		14 335	6 688	21 023		648	21 673	22 321
2013/2014	320 124		237 962	42 068	280 030		14 639	6 198	20 837		716	18 541	19 257
2014/2015	306 524		228 082	39 255	267 337		15 541	6 706	22 247		730	16 210	16 940
2015/2016	295 316		220 058	36 572	256 630		16 459	5 692	22 151		765	15 770	16 535
2016/2017	287 018	33 534	214 199	1 419	249 152		16 794	5 403	22 197	7 520	737	7 412	15 669
2017/2018	283 350	31 934	213 601	388	245 923		16 654	5 452	22 106	7 482	761	7 078	15 321
2018/2019	281 461	31 741	211 738	361	243 840	1 151	16 708	5 608	23 467	9 151	987	4 016	14 154

A harmadik évezred első éveiben a hazai egyházi felsőoktatás mindezek alapján szociológiai háttérét, oktatási beágyazottságát tekintve jól értelmezhető, arányos mennyiségi és minőségi paraméterek mentén működik. Mind az egyházak, mind a jelentkezők és családjaik számára definiálható igényt, célokat jelenít meg. Ezek találkozási pontja lehet az egyházi felsőoktatás esetleges – a felsőoktatás egészéhez képesti – hozzáadott értékének vizsgálata. Az oktatásszociológia nem marad adós ezzel a válasszal sem. Ha az egyházi felsőoktatás világában mérhetően kialakuló hálózatosodás első pillantásra az egyházas kötődés erősödését és egyfajta belső lobbierdeket szolgál, a jelenség egyúttal – elsősorban a szociális és pedagógusi pályákon – az osztársadalom számára is komoly előnnyel kecsegtető retenció hatást vált ki mind az oktatás lemorzsolódási mutatóit, mind a pályaelhagyást csökkentve ezzel.²⁸

²⁸ Pusztai (2020): i. m. 177.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. Bauer Béla – Pillók Péter – Ruff Tamás – Szabó Andrea – Szanyi F. Eleonóra – Székely Levente: *Ezek a mai magyar fiatalok! Magyar Ifjúság Kutatás 2016 első eredményei*. Budapest, Új Nemzedék, 2016.
2. Daniels, Denise – Caleb Henry – Bradley J. Murg: The Future of Christian Higher Education: A Political Economy Analysis. *Journal of Markets & Morality*, 22. (2019), 2. 317–337. Online: <https://www.marketsandmorality.com/index.php/mandm/article/view/1436>
3. Dockery, David S. – Christopher W. Morgan (szerk.): *Christian Higher Education. Faith, Teaching and Learning in the Evangelical Tradition*. Wheaton, Illinois, Crossway, 2018.
4. Emberi Erőforrások Minisztériuma Köznevelésért Felelős Államtitkársága: *Köznevelési statisztikai évkönyv 2018/2019*. Budapest, (2020). Online: https://2015-2019.kormany.hu/download/7/6e/d1000/K%C3%B6znevel%C3%A9si%20statisztikai%20%C3%A9vk%C3%B6nyv_2018-2019.pdf
5. Erdő Péter (szerk.): *Az egyházi törvénykönyv*. Budapest, Szent István Társulat, 1997.
6. Glanzer, Perry L.: Protestant Higher Education Around the Globe: The Worldwide Spread and Contemporary State of Protestant Higher Education. In William Jeynes – David Robinson (szerk.): *International Handbook of Protestant Education*. Dordrecht, Springer, 2012. 599–613. Online: https://doi.org/10.1007/978-94-007-2387-0_33
7. Heft, James L.: Leadership in Catholic Higher Education. In Robert R. Newton (szerk.): *American Catholic Higher Education in the 21st Century: Critical Challenges*. Boston, 2015. 89–115.
8. Heft, James L.: *The Future of Catholic Higher Education. The Open Circle*. Oxford, 2021. Online: <https://doi.org/10.1093/oso/9780197568880.001.0001>
9. Hrubos Ildikó: *A bolognai tornyok üzenete. Tanulmányok az európai felsőoktatási reformról és a nemzetközi trendekről*. Budapest, Gondolat, 2021. Online: <http://mek.oszk.hu/22000/22053/22053.pdf>
10. Ioannis Paulus II.: De studiorum Universitatibus et Facultatibus Ecclesiasticis. *Acta Apostolicae Sedis*, 71. (1979), 469–521. Online: www.vatican.va/archive/aas/documents/AAS-71-1979-ocr.pdf
11. Ioannis Paulus II.: Codex Iuris Canonici. *Acta Apostolicae Sedis*, 75. (1983), II. Online: www.vatican.va/archive/aas/documents/AAS-75-1983-II-ocr.pdf
12. Ioannis Paulus II.: Constitutio Apostolica de Universitatibus Catholicis. *Acta Apostolicae Sedis*, 82. (1990), 1475–1509. Online: www.vatican.va/archive/aas/documents/AAS-82-1990-ocr.pdf
13. Kardos József – Kelemen Elemér – Szögi László: *A magyar felsőoktatás évszázadai*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 2000.
14. Mikonya György: *Az európai egyetemek története 1230–1700*. Budapest, ELTE Eötvös, 2014.

15. Pusztai Gabriella: *A vallásosság nevelésszociológiája. Kutatások a vallásos nevelésről és egyházi oktatásról*. Budapest, Gondolat, 2020. Online: http://real.mtak.hu/120409/1/PusztaiG_Avallasossag.pdf
16. Rosta Gergely: Ifjúság és vallás. In Szabó Andrea – Bauer Béla – Laki László: *Ifjúság 2000. Tanulmányok I.* Budapest, 2002. 209–227.
17. Schanda Balázs: *Állami egyházjog. Vallásszabadság és vallási közösségek a mai magyar jogban*. Budapest, Pázmány Press, 2012.
18. Wodon, Quentin: *Global Catholic Education Report 2021: Education Pluralism, Learning Poverty, and the Right to Education*. Washington D. C., 2021.
19. Zsengellér József: A Károli Gáspár Református Egyetem megalapításának 25. évfordulója margójára. *Reformátusok Lapja*, 62, (2018), 37. 3.

Gloviczki Zoltán, PhD, klasszika filológus, az Apor Vilmos Katolikus Főiskola (Vác) rektora, könyvei, tanulmányai az ókori esztétika, a neveléstörténet, nevelélmélet és a neveléstudomány különböző területeit ölelik fel.